

РОЛЬ ТРАНСКОРДОННОГО СПІВРОБІТНИЦТВА У РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ ТА ІНТЕГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ

Проаналізовано та узагальнено концептуально-теоретичні та правові засади транскордонного співробітництва України, розглянуто процес розвитку транскордонного співробітництва в Україні з сусідніми державами ЄС і СНД та визначено участь в ньому прикордонних західних областей.

Ключові слова: транскордонне співробітництво, транскордонний регіон, євроінтеграція, єврорегіон, зовнішньоторговельний оборот.

Актуальність теми дослідження. У сучасних умовах розвитку світової економіки міжнародні інтеграційні процеси стають визначальними і значною мірою набувають регіонального відтінку. Все більша роль у міждержавних відносинах надається регіонам. У зв'язку з цим, зростає значення транскордонного співробітництва. Такий вид співробітництва, починаючи з середини минулого століття, отримав особливе поширення у країнах Західної Європи, де вже накопичено багаторічний досвід здійснення транскордонної співпраці, спрямованої на посилення та поглиблення добросусідських взаємовідносин між територіальними громадами або органами влади. Для України, яка обрала курс зовнішньоекономічної політики в напрямку інтеграції до Європейського Союзу, транскордонне співробітництво відіграє важливу роль, так як, за умови ефективного здійснення, є рушієм економічного розвитку регіонів та спонукає до прискорення процесів конвергенції та інтеграції.

Ступінь наукової розробки. З кінця минулого століття проявилася значна зацікавленість науковців до проблематики регіонального розвитку і транскордонного співробітництва. Велику увагу цим питанням приділили зарубіжні вчені - З.Горжеляк, П.Еберхардт, Т.Коморніцкі, Т.Лієвські, З.Макела, М.Ростішевські, Р. Ратті та українські - П.Беленький, З.Бройде, В.Будкін, Є.Кіш, М.Долішній, Н. Мікула, Н.Луцишин, І.Студенніков та інші. Ними обґрунтовано категоріальний апарат транскордонного співробітництва, узагальнено досвід діяльності транскордонних об'єднань країн Західної Європи, вивчено вітчизняну практику участі прикордонних регіонів у транскордонному співробітництві. Проте, незважаючи на велику кількість наукових праць, з аналізу проблем євроінтеграції та транскордонного співробітництва, залишається ще низка питань, що досліджена недостатньо. Існує необхідність подальших наукових

досліджень, пов'язаних з уточненням теоретичних термінів, з оцінкою стану транскордонної економічної та єврорегіональної співпраці.

Метою статті є поглиблення науково-теоретичних основ розвитку транскордонного співробітництва, як інструменту прискорення євроінтеграційних процесів та чинника регіонального розвитку в Україні.

Виклад основної частини. Однією з характерних рис інтеграційних та субінтеграційних процесів в Європі на межі ХХ - ХХІ століття став розвиток транскордонного співробітництва. Його активізація зумовлена, передусім, реалізацією мети загальноєвропейського значення - "розмивання" кордонів між країнами членами Євросоюзу. Транскордонне співробітництво спрямоване на подолання негативних аспектів існування кордонів та наслідків, які виникли на прикордонних територіях через їх розташування на національних окраїнах держав і має на меті покращення умов життя населення. Серед головних цілей такої співпраці є: подолання існуючих стереотипів та упереджень по обидві сторони кордону; усунення політичних та адміністративних бар'єрів між сусідніми народами; створення господарської, соціальної та культурної інфраструктури, за умови формування спільних органів, господарюючих суб'єктів, осередків тощо [7, с.12-13].

На початковому етапі свого розвитку транскордонне співробітництво зводилось до проведення культурних фестивалів, проте на сьогоднішній день - це серйозне співробітництво за багатьма напрямками, що включає економічне співробітництво, кооперацію у сфері туризму, захист навколишнього середовища, соціальну і культурну співпрацю.

Уперше термін "транскордонне співробітництво" був введений у Європейській рамковій конвенції про транскордонне співробітництво між територіальними громадами

або властями і означає "... будь-які спільні дії, спрямовані на посилення та поглиблення добросусідських відносин між територіальними общинами або властями, які знаходяться під юрисдикцією двох або декількох Договірних сторін, та на укладення з цією метою будь-яких необхідних угод або досягнення домовленостей" [3]. Це визначення, що міститься у базовому європейському документі Ради Європи з транскордонного співробітництва, який підписаний країнами-членами Ради Європи в м. Мадрид 21 травня 1980 року, - є загальноприйнятим у Європі [2]. Відповідно до вищезазначеного документа, транскордонне співробітництво сфокусовано на співпрацю суміжних регіонів, територій сусідніх країн, які мають спільний кордон. Наявність спільного кордону є принципово важливою умовою для розвитку транскордонного співробітництва сусідніх територій [2].

Для всіх держав Європи, які ратифікували Європейську Рамкову Конвенцію про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями, основні положення і принципи вищезазначеної так званої Мадридської Конвенції з міжнародно-правової точки зору є загальноприйнятими. Внаслідок ратифікації Мадридської Конвенції Верховною Радою України у 1993 році, положення Конвенції (міжнародно-правові норми стосовно транскордонного співробітництва, закріплені у Конвенції) стали частиною національного законодавства України і мають пріоритет над внутрішнім правом згідно зі статтею 27 Віденської Конвенції про право міжнародних договорів 1969 року [2].

Концептуальні засади транскордонного співробітництва України формуються виключно на принципах і правових механізмах нормативно-правових актів Європи та України з питань транскордонного співробітництва. До законодавчої бази України, що регламентують транскордонні відносини, відносяться як національні нормативно-правові акти, так і низка двосторонніх угод, що регулюють співробітництво між Україною та державами в питаннях режиму кордону, пересування людей, транспортних засобів і товарів через кордони. До регламентації транскордонного співробітництва мають пряме відношення також документи, що визначають стратегічні напрями євроінтеграційного курсу України.

24 червня 2004 р. був прийнятий Закон України "Про транскордонне співробітництво", який серед іншого визначає мету та принципи державної політики у сфері транскордонного співробітництва, повноваження суб'єктів транскордонного співробітництва України, принципи та форми державної підтримки транскордонного

співробітництва та його фінансове забезпечення [4]. Згідно з вищезазначеним законодавчим документом транскордонне співробітництво розглядається як спільні дії, спрямовані на встановлення і поглиблення економічних, соціальних, науково-технічних, екологічних, культурних та інших відносин між територіальними громадами, їх представницькими органами, місцевими органами виконавчої влади України та територіальними громадами, відповідними органами влади інших держав у межах компетенції, визначеної їх національним законодавством. Проте, на думку автора, це визначення має певні розбіжності із визначенням в Конвенції, оскільки в законі не йдеться про обов'язковість сусідства держав-учасниць співробітництва. Отже, таке визначення має відношення як до співпраці сусідніх так і не сусідніх держав. А це не відповідає загальноприйнятим уявленням про транскордонне співробітництво, оскільки транскордонне співробітництво є співпрацею сусідніх держав [3].

Відповідно до нормативних документів із зазначеного напрямку можна виділити такі основні пріоритети транскордонного співробітництва України: зміцнення конкурентоспроможності регіонів країни; спрощення процесу перетину кордону та створення відповідної інфраструктури; укладання нових транскордонних угод; розвиток мережі консалтингових центрів і центрів підтримки малого та середнього підприємництва в прикордонних регіонах; координація соціально-економічного та екологічного розвитку прикордонних регіонів; гармонізація законодавства України у відзначених сферах з європейським законодавством [10].

У науковій літературі терміном "транскордонне співробітництво" характеризують території інтенсивного прикордонного співробітництва у всіх сферах життя. Такими є сукупні прикордонні території двох або більше сусідніх держав з високим наявним або потенційним рівнем прикордонного співробітництва. Транскордонне співробітництво сприяє поживленню регіонального розвитку, активному включенню країн у сучасний інтегрований світ. Воно належить до економічних процесів, що набули інтенсивного розвитку під впливом міжнародної економічної інтеграції. З розширенням і поглибленням економічного співробітництва європейських країн прикордонні регіони все більш стають зонами контакту національних господарств. У системі транскордонного співробітництва підтримуються і розвиваються різноманітні зв'язки: торговельні, господарські, культурні, наукові, туристичні тощо.

Транскордонне співробітництво здійснюється в форматі транскордонних регіонів. Зміст поняття

"транскордонний регіон" став об'єктом дискусії як серед зарубіжних вчених, так і привернув увагу українських дослідників [11]. Так, Н. Луцишин вважає, що "транскордонний регіон - це наявність щонайменше двох територій різних країн, що мають спільний державний кордон, між якими встановились тісні виробничі і соціально-економічні зв'язки. Про об'єктивний процес формування транскордонного регіону свідчить рівень розвитку різного роду зв'язків (виробничих, соціально-економічних тощо), які здійснюються між двома територіями різних країн, що мають спільний кордон. Без наявності таких зв'язків не може формуватись транскордонний регіон" [6].

І. Студенников також запропонував своє визначення цього поняття: "Під транскордонним регіоном слід розуміти певну територію, яка характеризується наявністю схожих природно-географічних умов і охоплює прикордонні території двох або кількох держав, що мають спільний кордон" [10]. Проте, зазначимо, що, окрім подібних природно-географічних і геополітичних умов транскордонного регіону, важливими характеристиками є наявність міцних етнокультурних зв'язків, домінування певних мовних і релігійних орієнтацій громадян і спільне історичне минуле народів, що проживають на його території. Сукупність усіх факторів сприяє поглибленню співробітництва в різних галузях в рамках транскордонного регіону.

На відміну від поняття "прикордонний регіон", яке визначається як територія, що охоплює одну або декілька адміністративно-територіальних одиниць однієї держави та прилягає до державного кордону, транскордонний регіон характеризується приналежністю декільком державам, які мають спільний кордон і є територією, що охоплює прикордонні адміністративно-територіальні одиниці сусідніх держав [4]. Транскордонний регіон може охоплювати суміжні території декількох країн, як наприклад, Волинська область України, Брестська область Білорусії, Люблінське воєводство Польщі чи Закарпатська область України, область Саболч-Сатмар-Берег Угорщини та край Кошице Словаччини.

Виходячи з вищенаведених визначень транскордонного співробітництва та транскордонного регіону, автор пропонує розглядати транскордонне співробітництво як сукупність спільних дій в економічній, соціальній, культурній, гуманітарній, науково-технічній та інших сферах, що виникають між територіальними громадами або властями сусідніх держав в межах транскордонного регіону і спрямовані на вирішення завдань просторового розвитку, розв'язання спільних проблемних питань та поглиблення

добросусідських відносин на його території.

Транскордонне співробітництво проявляється різними формами. Як виділяє Н. Мікула, найпростішою формою транскордонного співробітництва є прямі контакти між територіальними громадами - містами, селищами, які, здебільшого, носять неформальний характер та спрямовані на спільні дії у випадку виникнення надзвичайних ситуацій [7, с.13-14]. Співпраця на неформальній основі можлива завдяки відсутності взаємних фінансових зобов'язань. Співпраця формується на договірній основі, якщо з'являються довгострокові відносини між територіальними громадами або органами влади та у випадку виникнення взаємних зобов'язань в наданні послуг, продукції, інформації, а також з появою фінансових зобов'язань. У цьому випадку можна виділити дві форми співпраці: безпосередньо за укладеними транскордонними угодами або шляхом формування органу транскордонного співробітництва. Співпраця безпосередньо за укладеними угодами передбачає періодичні зустрічі сторін, формування спільних комітетів та робочих груп з метою координації та об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем. Фінансування діяльності учасників спільних комітетів та робочих груп можуть здійснюватися кожною стороною окремо, або шляхом об'єднання коштів на окремому спільному рахунку. Угода про транскордонне співробітництво може передбачати створення органу транскордонного співробітництва (наприклад, єврорегіону, структурного підрозділу органів влади тощо). Орган транскордонного співробітництва виконує завдання, покладені на нього територіальними громадами або органами влади, у відповідності до цілей його діяльності та у спосіб, передбачений національним законодавством.

Як форма транскордонного співробітництва, широкого розвитку набула співпраця в рамках єврорегіонів або єврорегіональне співробітництво.

Єврорегіони - це вища організаційна форма транскордонної співпраці адміністративно-територіальних одиниць сусідніх країн. Співробітництво в рамках єврорегіонів надає додаткові інструменти для впровадження інфраструктурних проектів на державному кордоні, у сфері транспорту, туризму й охорони довкілля, сприяє запровадженню інноваційної моделі розвитку регіонів, посиленню економічних зв'язків та бізнес-активності, наукового, освітнього, культурного обміну та міжлюдських контактів, а також виконання економічних і соціальних проектів.

Протягом останнього десятиріччя українськими дослідниками зроблено чимало

спроб визначити поняття євро регіону. Проте універсальної та загальноприйнятої дефініції так і не існує. Серед усіх запропонованих вітчизняними науковцями визначень, найширше, на думку автора, розкриває сутність даного поняття визначення І. Студенникова: євро регіон - це форма транскордонного співробітництва між територіальними громадами або місцевими органами влади прикордонних регіонів двох або більше держав, що мають спільний кордон, яке спрямоване на координацію взаємних зусиль і здійснення ними узгоджених заходів в різних сферах життєдіяльності у відповідності до національних законодавств і норм міжнародного права для вирішення спільних проблем і в інтересах людей, що населяють його територію по різні сторони державного кордону [11].

Євро регіони, як форма транскордонного співробітництва, сприяють не тільки посиленню та поглибленню добросусідських відносин між державами, а й є своєрідним інструментом для інтеграції тієї або іншої країни до європейських структур. Це особливо важливо для України, яка обрала курс зовнішньоекономічної політики в напрямку інтеграції до Європейського Союзу.

Україна має значний потенціал для розвитку транскордонного співробітництва, як одного з напрямків реалізації євроінтеграційних прагнень, що пояснюється унікальним геополітичним положенням країни, оскільки 19 з 25 регіонів держави прикордонні, а зовнішній кордон - найдовший серед європейських країн. Наша держава межує з 4 країнами ЄС: Польщею - 542,3 км, Словаччиною - 98,7 км, Угорщиною - 135,1 км та Румунією - 608,6 км [12]. Україна має один із найвищих у Євразії показників центральності - якщо взяти всю множину країн регіону, то тільки Росія та Китай мають більше сусідів [1]. Після розширень ЄС 2004-2007 років склалися сприятливі можливості як для поглиблення і розширення євро регіонального співробітництва України, так і для збагачення форм транскордонної співпраці.

Транскордонне співробітництво у найпростіших його формах відбувається постійно, а значить постійно відбувається і формування інтегрованого простору у транскордонному регіоні. Можна сказати, що транскордонне співробітництво є попереднім, доповнюючим елементом інтеграції країни. Початковий етап розвитку транскордонного співробітництва в Україні на західному кордоні швидкими темпами перейшов до вищої організаційної форми - євро регіонів, де створено і діють 4 євро регіони - проте на сході держави спочатку була створена Рада керівників прикордонних областей України, Росії та Білорусі і лише відносно недавно були створені євро регіони "Дніпро", "Слобожанщина", "Ярославна" та "Донбас".

Розвиток транскордонного співробітництва є основою розвитку співпраці не тільки у межах територіальних утворень, але і на рівні всієї національної економіки. Так, за підрахунками автора, в 2009 році в сукупному зовнішньому товарообігу товарами і послугами України торгівля з країнами-сусідами серед країн СНД та ЄС складає близько 33%: у сукупному експорті нашої країни їх частка становить 32%, а в сукупному імпорті - 34% [8;13]. Причому торговельні відносини України, в основному, залежать від зв'язків з сусідніми країнами СНД: їх частка серед країн-сусідів становить близько 90%, відповідно на країни ЄС припадає 10% [8].

Показники зовнішньоекономічної діяльності свідчать про позитивні тенденції розвитку транскордонного співробітництва на заході України. Динаміка зовнішньоторговельного обороту західних прикордонних регіонів України з європейськими державами протягом останнього десятиліття характеризувалася тенденцією до зростання, за винятком 2009 р., коли рестрикційний вплив здійснила світова фінансова криза (Таб.1). Щорічне зростання зовнішньоторговельного обороту з країнами Європи пов'язано з більш активним включенням країни у глобалізаційні процеси та активним залученням саме прикордонних регіонів у зовнішньоекономічну діяльність.

Таблиця 1

Динаміка зовнішньоторговельного обороту України з країнами Європи, %*

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009
Західні області	120,6	109,4	153,4	126,5	104,1	125,6	140,1	122,3	59,1
Україна	117,0	114,8	139,4	126,9	110,2	125,7	129,5	133,4	55,4

*складено автором на основі статистичних даних

Для західних областей показники зовнішньої торгівлі товарами і послугами із сусідніми країнами займають значну частку у їх загальнообласних показниках. Так, за результатами 2009 року, для Львівської області питома вага зовнішньоторговельного обороту з сусідніми країнами-членами ЄС у загальному показникові зовнішньоторговельного обороту по області складає 31% (основним партнером є Польща - майже 26%), для Закарпатської області цей показник становить -37,3% (на Угорщину

припадає близько 27%) [8]. Чернівецька область активно розвиває зовнішньоторговельну діяльність із країнами-сусідами із ЄС та Молдовою. На ці країни припадає 25% зовнішньоторговельного обороту товарами і послугами області. Показники зовнішньої торгівлі товарами і послугами західних областей України із сусідніми країнами ЄС наочно відображено в діаграмі (Рис.1).

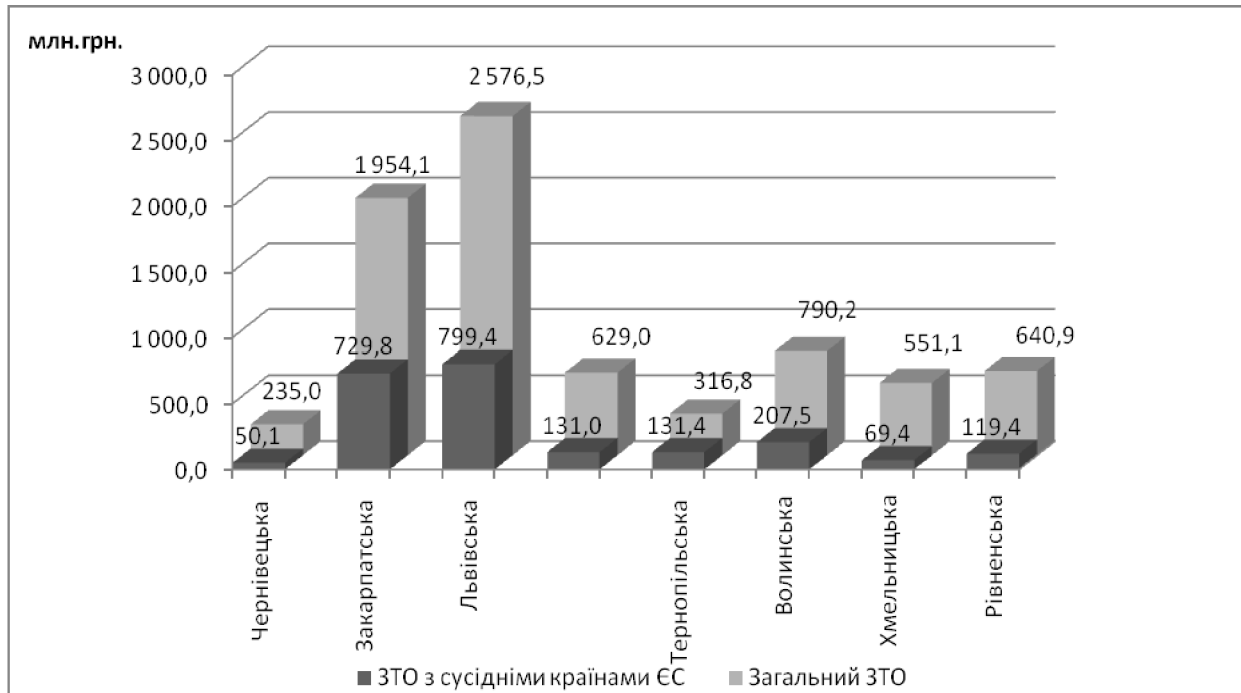

Рис. 1. Зовнішньоторговельний оборот товарами і послугами західних областей України із сусідніми країнами ЄС у 2009 році

Важливе значення у взаєминах між країнами відіграє рух не тільки товарів і послуг, але і капіталу, особливо у вигляді інвестицій. У Україні, станом на 01.01.2010 найбільше прямих іноземних інвестицій надійшло з Кіпру та Німеччини (питома вага в загальному обсязі - 22,5% та 16,5% відповідно) [8]. У взаєминах в рамках транскордонного співробітництва в Україну найбільша частка інвестицій надійшла з Росії, що в сукупному обсязі становить 7%, з Польщі - 2,2%. Значну частку прямих інвестицій з сусідніх країн вкладено у західні області. Станом на 01.01.2010р. у Волинській області питома вага прямих іноземних інвестицій із сусідніх європейських країн в загальнообласному показникові становить понад 50% (48,9% - інвестиції з Польщі). У Львівській області цей показник складає 29% (26,5% - польські інвестиційні надходження). У Закарпатській області частка прямих інвестицій з сусідніх країн

ЄС становить понад 21%, по 9,3% припадає на Польщу та Угорщину.

На жаль, за умов відсутності транскордонної статистики в Україні складно виділити аналогічні показники в рамках співпраці між прикордонними регіонами України та партнерськими регіонами сусідніх країн. Проте, можна констатувати, що вищенаведені показники свідчать про зацікавленість з боку іноземних інвесторів і торговельних партнерів із сусідніх країн до участі у співробітництві в рамках транскордонного регіону.

Висновки. Транскордонне співробітництво в Україні стає одним з важливих напрямів європейської інтеграції, що здійснюється на регіональному рівні, і починає посідати провідне місце у процесі формування її регіональної політики. Поглиблення транскордонного співробітництва відкриває нові можливості для активізації господарської діяльності на

периферійних територіях і підвищення їх конкурентоспроможності шляхом мобілізації природно-ресурсного потенціалу сусідніх територій.

Роль транскордонного співробітництва є багатогранною. По-перше, транскордонне співробітництво є чинником інтеграційного процесу, що сприяє досягненню вільного переміщення товарів, людей та капіталів через кордон. По-друге, транскордонне співробітництво сприяє мобілізації місцевих ресурсів та їх ефективному використанню з метою підвищення життєвого рівня населення прикордонних територій. По-третє, транскордонне співробітництво робить можливим об'єднання зусиль для вирішення спільних проблем у транскордонному регіоні.

Список літератури

1. Артёмов І. Актуальні аспекти вибору напряму єврорегіонального співробітництва в контексті досвіду Вишеградської четвірки: Україна між ЄС та Росією. - Режим доступу: <http://www.9world.com.ua/ru/proekty/ukraina-i-rossija/993-ukraina-mizh-yes-ta-rosiyeju.html>
2. Гарагонич В.В. Концептуальні засади транскордонного співробітництва України // Наукові праці: Науково-методичний журнал. - Т. 115. Вип. 102. Історичні науки. - Миколаїв, 2009. - С. 69-73.
3. Європейська Рамкова Конвенція про транскордонне співробітництво між територіальними общинами або властями (ETS No106) - Мадрид, 21 травня 1980 р. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.
4. Закон України "Про транскордонне співробітництво", прийнятий Постановою ВРУ від 24 червня 2004 р. №1861-IV. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>
5. Кулешова Г. Прикордонний регіон як об'єкт суспільно-географічних досліджень. - Електронний ресурс. - Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Chseg/2008_5/Kuleshova.pdf
6. Луцишин Н. Розвиток і функціонування транскордонного об'єднання - Євро регіону "Буг" // На шляху до Європи. Український досвід євро регіонів / За ред. С. Максименка, І. Студеннікова. - К. 2000. - С. 77.
7. Мікула Н. Євро регіони: досвід та перспективи. - Львів: ІРД НАН України, 2003. - 222 с.
8. Статистична інформація Державного комітету статистики України. - Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>
9. Студенніков І. Транскордонне співробітництво та його місце в регіональному розвитку. // Регіональна політика в країнах Європи: Уроки для України / Київ. центр Ін-ту Схід-Захід; за ред. С. Максименка. - К.: Логос, 2000. - С. 138-167.
10. Студенніков І. Б. Транскордонне співробітництво як дзеркало регіональної політики в Україні [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.od.ua>
11. Студенніков І. Феномен євро регіонів в контексті методології історико-регіональних досліджень // Історія України. Маловідомі імена, події, факти. - Вип. 22-23. - Київ, 2003. - С. 187-201.
12. Україна - WWW Енциклопедія Київа. Електронний ресурс. - Режим доступу: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:e5km1yzq3uUJ:wek.kiev.ua/uk>.
13. Прим. До сусідніх країн ЄС віднесено Польщу, Румунію, Словаччину та Угорщину. До сусідніх країн СНД - Білорусь, Молдову, Росію.

Аннотация

Алена Фреяк

**РОЛЬ ТРАНСГРАНИЧНОГО СОТРУДНИЧЕСТВА В РЕГИОНАЛЬНОМ РАЗВИТИИ
И ИНТЕГРАЦИОННЫХ ПРОЦЕССАХ**

Проанализированы и обобщены концептуально-теоретические и правовые основы трансграничного сотрудничества Украины, рассматривается процесс развития трансграничного сотрудничества Украины с соседними странами ЕС и СНГ, выделяется участие в нем приграничных западных областей.

Ключевые слова: трансграничное сотрудничество, трансграничный регион, евроинтеграция, еврорегион, оборот внешней торговли.

Summary

Alyona Freyak

**ROLE OF CROSS-BORDER COOPERATION IN REGIONAL DEVELOPMENT AND
INTEGRATION PROCESSES**

Conceptual, theoretical and legal principles of cross-border collaboration of Ukraine are analyzed and generalized in the article. Author investigates the process of development of cross-border cooperation in Ukraine with nearby states of EU and NIS, boundary western region participation in this process is distinguished.

Key words: cross-border cooperation, cross-border region, eurointegration, euroregion, foreign trade turnover .